

19 — 00

WWW — OPERADIVERSA — CZ

EXSULTET

ŘÍJEN — 24 — 2023

ČERVENÝ KOSTEL — BRNO

PROGRAM

Carlo Gesualdo da Venosa: *Responsoria Bílé soboty*, výběr (1611) 35'
Sicut ovis ad occisionem — Recessit pastor noster — Ecce
quomodo moritur justus — Astiterunt reges terrae — Aestimatus
sum — Sepulto Domino

Ondřej Kyas: *Exsultet* pro sbor, historické nástroje, smyčce a perkuse
(2023) 28' PREMIÉRA

OBSAZENÍ

Ensemble Versus
sbormířtři **Vladimír Mañas**
a **Patrik Buchta**
Ivana Píchová soprán
Magdalena Dostálová
mezzosoprán
Jakub Herzán tenor
Marek Čermák tenor
Vladimír Mañas baryton
Libor Skokan bas

Radovan Vašina cink
Jan Klimeš dulcián
Pavel Novotný trombón
Marek Kubát theorba

Ensemble Opera Diversa
vedoucí orchestru **Jan**
Bělohávek

I. housle
Barbara Tolarová
Jiří Víšek
Tereza Saxová
Marián Hrdlička

II. housle
Jan Bělohávek
Martin Janál
Zuzana Křivá
Květa Pilařová

violy
David Křivský
Michal Uhříček
Tereza Votánková

violoncella
Iva Wiesnerová
Michal Greco

kontrabas
Anežka Moravčíková

perkuse
Martin Švec

Lukáš Rieger mluvené slovo
Gabriela Tardonová dirigentka

Produkce
Jiří Čevela, **Petr Mečkovský**,
Dominika Nováková, **Lubor**
Pokluda, **Lenka Zlámalová**

Text
Jiří Čevela, **Vladimír Mañas**

Grafika
Jakub Rejlek

Fotografie **Marek Olbrzymek**,
archiv sboru Ensemble Versus

O PROGRAMU

Dramaturgie letošního chrámového koncertu nejen že navazuje na tradici souborové linie usilující o uvádění (současných) duchovních děl v jejich původních prostorách (od 2010), ale také doplňuje dvacetileté jubileum **Ensemble Opera Diversa** o další provedení světové premiéry od dlouhodobě spřízněného skladatele. Při návratu do „Červeného kostela“ na Komenského náměstí se setkávají dva zdánlivě vzdálené světy: výběr *Responsorií* pozdně renesančního **Carla Gesualda da Venosa** s novým dílem kmenového autora **Ondřeje Kyase**, který z iniciativy souboru zkomponoval skladbu využívající „ustálenou“ instrumentaci diversního smyčcového orchestru obohacenou o vibrafon a kvarteto historických nástrojů. Ve spolupráci s komorním sborem **Ensemble Versus** tak vznikl program, který pod pomyslnou taktovkou **Gabriely Tardonové** symbolizuje étos dlouhodobých snah souboru přinášet nové, znovuobjevovat pozapomenuté a hledat kontexty v méně provozovaném.

Rozsáhlému cyklu (3×9) šestihlasých responsorií náleží i v rámci díla **Carla Gesualda da Venosa** (1566—1613) naprosto mimořádné postavení — skladatel sice poměrně důsledně dodržel formální rozdělení liturgických textů, ale v rovině symbolické, emocionální i zvukové vytvořil zcela nový svět. Je však zapotřebí znát širší souvislosti, teprve tak lze Gesualdovu poselství porozumět hlouběji. Z liturgického hlediska byly temné hodinky první částí denního officia (matutinum a laudy), ale ve Svatém třídenní (triduum) se konaly již v předvečer příslušného dne. Velký význam zde měla symbolika postupně mizejícího světla, v současné katolické liturgii se jako protějšek temných hodiněk může jevit světelná symbolika obřadů Bílé soboty. Zásadní význam mělo samotné rozvržení dne: Svatý týden a zejména jeho poslední tři dny byly naplněny liturgickým děním, přičemž hlavní obřady (mše na Zelený čtvrtek, obřady Velkého pátku, vigilie Bílé soboty) se konaly ve středověku a raném novověku dopoledne, zatímco

odpoledne vyplňovaly především zmíněné temné hodinky. Jejich hlavní náplní byla kombinace žalmů, čtení a zpívaných odpovědí (responsorií) k nim. Na původní chorální zpěv hodiněk navázala od 15. století rozvíjející se tradice vícehlasého zhudebnění lamentací a responsorií. Z hlediska obsahu to byla právě kratší responsoria, v nichž se zrcadlily události jednotlivých dnů. Protože se však *tenebrae* sloužily už v předvečer těchto dnů, responsoria tak lépe řečeno předznamenávala jejich charakter. Patrné je to zejména v případě Velkého pátku a Bílé soboty: zatímco velkopáteční responsoria (zpívaná po dlouhých obřadech Zeleného čtvrtku ještě toho dne) odkazují ke Kristovu utrpení a smrti, v responsoriích na Bílou sobotu nacházíme sice zármutek nad zemřelým pastýřem a motiv ukládání do hrobu, zároveň se zde připomíná Kristův sestup do předpekli a jeho vítězství nad ďáblem. V bezprostřední blízkosti nářku je tak zde přítomný i triumf. Ostatně vzkříšení samotné se ve staré liturgii radostně připomínalo už na Bílou sobotu dopoledne (!), kdy se slavila vigilie Hodu Božího velikonočního. V případě lamentací a responsorií skladatelé zhudebňovali jejich texty s vědomím, že tato díla zazní jedinkrát v roce. Lze předpokládat, že mnoha účastníkům bohoslužeb — i těm neznalým latiny — byl v dřívějších staletích obsah jednotlivých textů znám. V případě Gesualdových responsorií tak lze vysvětlit jejich rozdílnost oproti pozdním madrigalům téhož autora: v nich Gesualdo zhudebňoval italské světské texty a postupoval velmi ilustrativním způsobem slovo od slova, každým novým slovem i způsobem jeho zhudebnění tak byl překvapován i posluchač. V responsoriích, kde lze obsah předem vytušit, však Gesualdo spíše zachází s odlišnou náladou jednotlivých textových oddílů (responsoria se zpravidla členila do formy ABCB) a návratů celých částí využívá k překvapujícím tonálním kontrastům. Základem Gesualdových responsorií je šestihlasá sazba, ale především část C (verš) bývá velmi odlišná a užívá často menší počet hlasů. Autor si také pohrává s proměnlivou hustotou struktury — pomalé, klidné pasáže prudce střídají úseky, v nichž se hlasy o překot pohybují ve velmi krátkých

hodnotách, to vše v jednoznačném podřízení se textu. Někdy jde o typické madrigalové situace, ilustraci jediného slova (útěk, osvobození, marnost), které jako by autor v textu podtrhl či zvýraznil. *Responsoria pro Bílou sobotu* (1611) nastudoval komorní soubor Ensemble Versus pro souborné uvedení Gesualdových responsorií na Velikonočním festivalu duchovní hudby v Brně v roce 2022. Obsazení je však sólové, nikoli sborové, a v rámci experimentu jsou hlasy doplněny dobovými nástroji — role průběžného doprovodu zde zastupuje theorba. Cink svým rozsahem odpovídá nejvyšším hlasům, trombón je schopen doplnit či spojit se s hlasy od altu po bas a konečně zvukově ostřejší dulcián obvykle zdvojuje či nahrazuje bas.

Druhou polovinu večera dotváří světová premiéra skladby kmenového autora souboru *Ondřeje Kyase* (* 1979). Hudebník a spoluzakladatel souboru ve spolupráci s libretistou Pavlem Drábkem pro Diversu vytvořil pět celovečerních oper a dvě desítky minioper. S Drábkem tvoří i „vně“ Diversy, a to zejména na poli rozhlasových her nebo mimořádných projektů, které reprezentuje nedávné zkomponování opery *Psí svět* (2021) pro žáky ZUŠ Veveří v Brně. Kromě toho Kyas hraje a autorsky působí v alternativní kapele Květy a rovněž vystupuje coby „elektrifikovaný písničkář“ Kygiss. V roce 2019 vyšla jeho sólová deska s názvem *Solárium* a v nakladatelství Větrné mlýny letos vyšla jeho básnická prvotina *Démonoskopie*. Nelze nezmínit také souborem připravovanou premiéru poloscénického uvedení jeho opery *Druhé město* (2019/2023), jejíž libreto napsal sám skladatel na námět románu Michala Ajvaze. Nepřeslechnutelná je Kyasova kompoziční zkušenost a dovednost ve zhudebnění jakéhokoli textu — jakkoliv je jeho tvorba zcela současná, zůstává přístupná, srozumitelná a nezříká se emotivní roviny. Pro diversní orchestr zkomponoval *Komorní symfonii č. 1* (2011), *Noční vlak* (2014) či instrumentoval *Suitu pro hoboj a klavír* Pavla Haase (1939/2015), loni mu nově vzniklý Diversa Quartet na svém inauguračním koncertu premiéroval *Smyčkový kvartet č. 5* (2022).

Kyasova rezidence je kromě zmíněného plodná zejména v rámci linie chrámových koncertů, již jeho skladby zčásti formovaly. Mezi orchestrální chrámová díla vzniklá pro tuto linii řadíme *Stabat Mater* (2010), *Magnificat* (2011), *Introitus* (2013), *Te Deum laudamus* (2014) a *O antifony* (2017), vytvořil rovněž několik sborových děl pro Ensemble Versus. Dnes premiérována kompozice *Exsultet* (2023) ve své instrumentaci (plynoucí z objednávkového zadání) originálně doplňuje řadu autorových chrámových skladeb. *Exsultet* (lat. zajásej) je v římské liturgii název velikonočního hymnu čerpajícího z textů až ze 4. století. Text, jež je zahájen velkolepým obrazem výzvy k jáсотu v nebi a symbolizuje světlo i naději, spojuje současné věřící se zástupy křesťanů napříč mnoha staletími — Kyasovo *Exsultet* proto konfrontuje a zároveň organicky propojuje staré s novým.

Text Exsultet je rozdělen na 24 strof (odstavců, oddílů). Každý z oddílů je založen na prodlevě vybrané z katalogu „mých oblíbených čtyřzvuků“. Tento soupis čtyřzvuků, jejichž společnou vlastností je jistá harmonická význačnost (v rámci tonálního/modálního uvažování) a napětí mírné disonance (vždy obsahují interval sekundy či septimy), jsem si před nějakou dobou sestavil, aniž bych měl v úmyslu použít jej právě v Exsultet. Čtyřzvuky jsou pak různě instrumentačně pojednány: zpočátku jako statické prodlevy, později se pomocí figurací a oktávových transpozic „rozhýbají“. Nad nimi se klenou melodické linie. Jde o jednohlas, ovšem zase různě dobarvovaný: nejčastěji paralelními intervaly na způsob jednoduchého středověkého organa. Na rozdíl od středověkých choralistů používám i jiné intervaly než čisté kvinty a kvarty — objevují se zde tercie (a to přísně malé nebo velké pro celou sekci, což může vést k překvapivě disonantním souzvukům nad původně „krotkou“ diatonickou melodií), nebo malé septimy a velké nony (tj. obraty velké sekundy). Na několika místech dojde i ke kánonickému, tj. fázovému zahuštění výchozího jednohlasu. Také rytmus vychází z uvolněného chorálního stylu, svobodně střídajícího metrum dle požadavků textu. V rytmizovanějších pasážích se pak rytmus zpevňuje k precizní pulzaci v duchu Reichova minimalismu.

Zvažoval jsem, jestli nevyjít z původní chorální melodie, ale nakonec jsem vytvořil linky zcela vlastní; jediné místo, kde cituji původní chorál, je dialogická pasáž (kněz: „Dominus vobiscum“, lid: „Et cum spiritu tuo“, atd.) vymykající se monologické povaze celého Exsultet.

Ondřej Kyas

Responsoria Bílé soboty

Sicut ovis ad occisionem

Jako ovce k zabítí veden byl, a když s Ním zle nakládáno bylo, neotevřel úst svých: vydán jest na smrt, aby k životu přivedl lid svůj. Vydal Sebe na smrt a mezi zločince počten byl. Aby k životu přivedl lid svůj.

Recessit pastor noster

Odešel pastýř náš, pramen vody živé, při jehož odchodu slunce se zatmělo: Neboť i ten jat jest, jenž v zajetí držel prvního člověka: dnes brány a zámky smrti zároveň Spasitel náš zlomil. Zrušil zajisté závory pekla a podvrátil moc ďáblovu. Neboť i ten jat jest, jenž v zajetí držel prvního člověka: dnes brány a zámky smrti zároveň Spasitel náš zlomil.

Ecce quomodo moritur justus

Ejhle, kterak umírá spravedlivý, a nikdo to neuvažuje v srdci: mužové spravedliví odnímání jsou, a nikdo to nepozoruje. Od nepravosti zničen jest spravedlivý: A bude v pokoji památka jeho. Jako beránek před postřihujícím ho oněměl a neotevřel úst svých: z úzkosti a soudu vyňat jest. A bude v pokoji památka jeho. Ejhle, kterak umírá spravedlivý, a nikdo to neuvažuje v srdci: mužové spravedliví odnímání jsou, a nikdo to nepozoruje. Od nepravosti zničen jest spravedlivý: A bude v pokoji památka jeho.

Astiterunt reges terrae

Postavili se králové země, a knížata sešla se v jedno proti Hospodinu a proti Pomazanému jeho. Proč se vzbouřili národové, a proč lidé obměšleli marné věci proti Pomazanému jeho?

Aestimatus sum

Počten jsem se sestupujícími do hrobu: Učiněn jsem jako člověk bez pomoci, jako mezi mrtvými opuštěný. Položili mne v jámu nejhlubší

v temnost a v stín smrti. Učiněn jsem jako člověk bez pomoci, jako mezi mrtvými opuštěný.

Sepulto Domino

Když byl Pán pohřben, zapečetili hrob přivalivše kámen na dvéře hrobové: Postavivše vojíny, by střežili ho. Přistoupivše knížata kněžská k Pilátovi, žádali ho za to. Postavivše vojíny, aby střežili ho. Když byl Pán pohřben, zapečetili hrob přivalivše kámen na dvéře hrobové: Postavivše vojíny, by střežili ho.

Překlad František Grydil, Obřady církve katolické, Brno 1896

Exsultet

Plesej již andělský zástup na nebesích!

Plesejte Boží tajemství;

a k vítězství tak velikého Krále, necht' zazvučí polnice Spásy!

Raduj se i země, tak oslňujícími ozářena jasy;

a věčného Krále leskem osvícena necht' pozná,

že pozbyla temnoty na celém svém okrsku!

Raduj se i matka Církev, okrášlená leskem takového světla;

a velikým jástem lidu necht' se ozývá tento chrám!

V. Pán s vámi.

O. I s duchem tvým.

V. Vzhůru srdce.

O. Máme k Hospodinu.

V. Díky vzdejme Hospodinu, Bohu svému.

O. Hodno a spravedливо jest.

Vskutku hodno a spravedливо jest neviditelného Boha,

Otce všemohoucího, a Syna jeho jednorozeného,

Pána našeho Ježíše Krista,

celou vroucností srdce a mysli a zvučným hlasem velebili,

toho, jenž za nás věčnému Otcí dluh Adamův splatil

a úpis starého hříchu svatou krví smazal!

Neboť toto je slavnost oněch Velikonoc,

o nichž pravý Beránek se zabíjí

jehož krví veřeje věřících se posvěcují!

Toto jest ona noc,

v kterou jsi druhdy otcům našim, synům Israelským z Egypta vyvedeným,

dal suchou nohou Rudé moře přejít!

Toto jest tedy noc,

kteřá temnoty hříchu světelným sloupem očistila!

Tato noc to jest,

kteřá dnes po veškerém světě ty, kdož věří v Krista,

od nepravostí světa a temnot hříchů odděluje,

vrací milosti, snoubí se svatostí!
Toto jest ona noc,
kdy Kristus pouta smrti zlomil a jako vítěz z říše mrtvých vystoupil!
Neboť nic by nám neprospělo se zroditi,
kdyby se nám nedostalo vykoupení!
O přepodivná blahosklonnost tvé dobrotivosti k nám!
O neocenitelná něžnost lásky!
Abys vykoupil otroka, Syna jsi vydal!
O vpravdě nezbytný Adamův hřích,
jenž smrtí Kristovou jest shlazen!
O šťastná vina, která takového a tak vznešeného Vykupitele míti
zasloužila!
O vskutku blažená noc, kteréž jediné dáno bylo věděti čas a hodinu,
kdy Kristus vstal z říše mrtvých!
Toto jest noc, o níž psáno jest:
„Noc jako den se rozjasní; a noc bude mi světlem v rozkoších mých.“
Posvěcení této noci tedy zahání nepravosti,
smývá viny, vrací kleslým nevinnost, radost truchlícím.
Zahání nenávisť, působí svornost a ohýbá mocnosti.
V této milostiplné noci tedy přijmi, svatý Otče,
tohoto zápalu večerní oběť,
kterou ti velesvatá Církev při tomto slavném obětování Svíce
skrže ruce sluhů svých z díla všecek podává.
Však známe již chválu tohoto sloupce,
jež ke cti Boží zářný oheň rozžehá.
Kterému, ačkoliv je dělen, přec neubývá světla,
jež sdílí, neboť jest živěn tekoucím voskem,
jež pro podstatu této drahocenné lampy plodná včelka vyrobila.
O, vskutku blažená noc,
kteráž oloupila Egyptany, Hebrejce pak obohatila!
Noc, v níž se zemským nebeské, s lidským Božské se snoubí!
Prosíme tě tedy, Pane, aby tato svíce,
ke cti jména tvého posvěcená,

k zahnání temnoty této noci svítiti neustávala
a přijata jsouc jako vůně líbezná,
nechť ke světélům oblohy se druží!
Plamen její nechť zastihne ještě jitřenka:
Ona totiž jitřenka, která nezná západu!
Ten, jenž vstav z říše mrtvých,
lidskému pokolení jasně zazářil:
tvůj Syn Ježíš Kristus.
On s tebou žije a kraluje na věky věků.
O. Amen.

INTERPRETI

Ensemble Versus vznikl v roce 2003 jako komorní sbor studentů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, v roce 2009 se stal součástí brněnského sdružení hudebníků **Ensemble Opera Diversa**. Sbor založil **Vladimír Mañas**, řídí jej společně se sbormistrem **Patrikem Buchtou**. Ensemble Versus od svého počátku působí pod záštitou Ústavu hudební vědy FF MU. V tematických programech duchovní hudby 16. a 17. století vystupuje se specializovanými instrumentálními soubory (*Capella Ornamentata*, *Castello in aria*, *Musica figuralis*). Repertoár sboru je soustředěn na duchovní hudbu 16. a 20. století a na duchovní díla současných skladatelů. Muzikologické zázemí umožňuje souboru provádět renesanční skladby ve vlastních transkripčních, rovnocenné místo v repertoáru mají také skladby vzniklé na objednávku sboru. Kromě vlastních vystoupení se sbor podílel na řadě větších, vokálně-instrumentálních projektů, tradičně také s diversním orchestrem (premiéra kantáty *Duše pout Emilie Hany Škarkové*, premiéra *Chrámového koncertu* Petera Grahama, *Te Deum*

laudamus a *Magnificat* Ondřeje Kyase nebo české premiéry *Misericordia* Lukáše Borzíka a *Da pacem, Domine* Pēterise Vaskse).

Ensemble Opera Diversa je umělecký soubor, který se soustředí na objevné hudební a divadelní programy. Během více než dvacetiletého působení se ze souboru vyvinula hudební společnost, jež ve vlastní produkci organizuje kolem dvou desítek vystoupení ročně, a to především v domovském Brně. Jedinečnost souboru je z části způsobena jeho trojjedností — autorské hudební divadlo, orchestrální nebo komorní koncerty s objevnou dramaturgií a koncerty komorního sboru Ensemble Versus. Během podzimu 2022 navíc v rámci souboru vzniklo smyčcové kvarteto Diversa Quartet věnující se především tuzemské i zahraniční soudobé kvartetní tvorbě. K tomu těleso iniciuje nebo se podílí na tvorbě CD nosičů či rozhlasových nahrávek. Svou dramaturgií, podněcováním nových skladeb i interpretačním nasazením soubor usiluje o dialog s otevřeným posluchačem.

Gabriela Tardonová (* 1975) pochází z Karviné. V roce 1998 promovala na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity v oboru sbormistrovství a poté vystudovala dirigování na JAMU ve třídě Rostislava Hališky a Lubomíra Mátlu. V letech 2003—2004 studovala v rakouském Grazu na Universität für Musik und darstellende Kunst

v dirigentské třídě Martina Siegharta. V rámci tohoto stipendijního pobytu byla vybrána k aktivní účasti na mezinárodním festivalu International Week konaném v Grazu, kde spolupracovala s univerzitním symfonickým orchestrem. Do velké míry se zaměřuje především na uvádění soudobé operní tvorby, působí jako dirigentka orchestru Mladí brněnští symfonikové. S Ensemble Opera Diversa pravidelně spolupracuje od roku 2006.

NADCHÁZEJÍCÍ AKCE

26. říjen 2023, 19:00

Provázek.sklep (Divadlo Husa na provázku) v Brně

ConTRIOlogy: Koncert premiér III

VTÍPIL — MIKYSKA — DLASK — HEJL

Komorní recitál spřízněného hudebního uskupení s programem plným světových premiér.

2. listopadu 2023, 19:00

bazilika Nanebevzetí Panny Marie v Brně

Requiem

DURUFLÉ

Uvedení působivého díla Requiem skladatele Maurice Duruflého v podání sboru Ensemble Versus a varhaníka Ondřeje Múčky.

4. listopadu 2023, 18:00

kostol Sedembolestnej Panny Márie v Skalici

Requiem

DURUFLÉ

Uvedení působivého díla Requiem skladatele Maurice Duruflého v podání sboru Ensemble Versus a varhaníka Ondřeje Múčky, tentokrát za hranicemi.

28. listopadu 2023, 19:00

foyer Domu umění města Brna

Double Concerto

WIESNER — SHAW — BIBIK

Výjimečný koncertantní večer s houslistou Milanem Paľou se světovou premiérou skladby Martina Wiesnera za řízení Mariána Lejavy.

16. prosince 2023, 19:00

CO.LABS v Brně

Druhé město

KYAS

Symbolické propojení orchestrální a divadelní linie souboru při premiérovém uvedení opery Ondřeje Kyase o dvou dějstvích na motivy stejnojmenného románu Michala Ajvaze s Alešem Janigou, Janou Vondrů a Janem Šťávou v hlavních rolích, za hudebního nastudování Gabriely Tardonové a v režii Kateřiny Křivánkové.

Koncert se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury ČR, statutárního města Brna a Ochranného svazu autorského.

Všechny změny vyhrazeny.

www.operadiversa.cz

www.facebook.com/operadiversa

www.instagram.com/operadiversa

B | R | N | O |

BRNO
MĚSTO
HUDBY

H
Harmonie

MUNI
FILOZOFICKÁ
FAKULTA

Podpořte nás, číslo účtu 205149060/0300. Děkujeme!
www.operadiversa.cz